

38

Aristòtil i l'existència material

Daniel Raventós

UPEC

Universitat
Progressista
d'Estiu de Catalunya

Universitat Progressista
d'Estiu de Catalunya (UPEC) és filla d'un
llinatge que no vol que resti desconegut.
Fills i néts de les aspiracions de les classes
populars catalanes del segle XIX, plasmades
en el seu vell lema "Instruïu-vos i sereu lliures, associeu-
vos i sereu forts, estimeu-vos i sereu feliços", fills i néts
de l'esforç de la primavera republicana dels anys trenta
on s'anunciava que "Per damunt de tot, cultura.
Res no quedarà de l'esforç cívic dels nostres dies sense
la pressió d'un ambient que ens porti a tots pels
camins més càlids de la intel·ligència" i fills i néts de
l'antifranquisme social i polític que aconseguí reconstruir
la raó democràtica al nostre país, volem que el llegat del
passat també teixeixi el nostre present cap al futur.

Assessorament lingüístic: Montse Alba
Coordinació de la publicació: Montse Alba

Edita: UPEC
Producció: Primera Impressió
ISBN. 978-84-614-9651-8
DL. B-13473-2011

El contingut d'aquesta publicació pot ser reproduït, sempre que se'n citi la procedència.

Aquest llibre està imprès en paper certificat FSC, Boscos Ben Gestionats, Fonts controlades i fusta i fibra reciclada.

Aristòtil i l'existència material

Daniel Raventós

*Professor de la UB, membre del comitè de redacció de Sin
Permiso i president de la Xarxa Renda Bàsica*

Què és el republicanisme? Com pot justificar el republicanisme la Renda Bàsica? I quina relació tenen el republicanisme i la proposta de la renda bàsica amb el que molts consideren el filòsof més gran de tots els temps, Aristòtil? Aquest text té com a objectiu respondre aquestes tres preguntes.

5

Abans de començar a respondre a la primera pregunta, caldrà establir algunes distincions. La primera és que sota la paraula “republicanisme”, i encara que sigui referida només a la concepció de la llibertat, hi ha diferents versions.¹

Les versions acadèmiques actuals del republicanisme apel·len més a la tradició no democràtica que a la democràtica (a Roma, més que no pas a Atenes). Per a bona part d'aquest neorepublicanisme acadèmic², la connexió, essencial per al republicanisme històric, entre propietat i llibertat

republicana –i així, la tensió fonamental entre democràcia i propietat– sembla esvair-se.

6

“Pettit reconstrueix intel·ligentment la llibertat republicana com un concepte disposicional, en contrast amb la llibertat negativa liberal de pura no interferència. La llibertat republicana seria absència de dominació, d’interferència arbitrària d’altres particulars (o de l’Estat). Per al republicanisme històric, però, la font capital de vulnerabilitat i interferència arbitrària és l’absència d’independència material. (No per casualitat, ‘dominació’ ve de *dominium*, que en llatí clàssic significa, precisament, tant ‘propietat’ com capacitat per fer un ús llibèrrim d’aquesta propietat, que inclou els esclaus.) Si s’obvia aquesta arrel institucional fonamental de la capacitat de dominar, llavors la ‘dominació’ es dilueix i es desinstitucionalitza, i cauen també aspectes de les relacions humanes que el republicanisme històric mai hauria considerat pertinents políticament; per exemple, la mentida pietosa podria arribar a ser una forma de ‘dominació’, perquè qui menteix pietosament interfereix arbitràriament en la vida de l’enganyat.”

La perspectiva del republicanisme històric gira al voltant de la idea, central en aquesta tradició, que els individus no poden ser lliures si la seva existència material no es troba políticament garantida. Històricament, han existit dues grans formes de republicanisme: l'oligàrquic i el democràtic. Tots dos han compartit la mateixa concepció de la llibertat –els individus no poden ser lliures si la seva existència material no està garantida–, la diferència rau en el fet que la porció de la població cridada a tenir garantit el dret a l'existència material no és aquesta per a ambdues formes de republicanisme. Segons el republicanisme oligàrquic, la llibertat només arriba –i només ha d'arribar– a aquells homes que tenen alguna forma de propietat, algun conjunt de recursos materials que els faci independents. Per contra, el republicanisme democràtic sosté que la llibertat ha d'arribar a tots els homes i dones que viuen en la comunitat. Tots els individus han de tenir la seva existència material políticament garantida. Segons el republicanisme, totes les interferències arbitràries limiten la llibertat individual. No obstant això, l'evidència empírica mostra que algunes d'elles són normativament més rellevants que d'altres quan es tracta de comprendre com actuen les institucions socials i quan es tracta de prescriure com haurien de fer-

ho. Això és així perquè aquestes interferències –i no d’altres– estan íntimament vinculades als mecanismes fonamentals que regeixen la dinàmica de les societats humanes, mecanismes que inclouen, per exemple, unes certes formes de lluita de classes. En altres paraules: les estafes, els suborns o les mentides són interferències arbitràries que poden tenir efectes negatius en la vida dels agents interferits. Però l’estructura de les societats contemporànies no es basa en estafes, suborns i mentides, sinó en drets de propietat. Això ens permet afirmar que la principal distinció que s’ha de fer per comprendre les societats contemporànies és la distinció entre rics i pobres. Interessa, per tant, reprendre la distinció aristotèlica entre gent rica i pobra (més endavant insistiré en això més extensament). “Gent rica” i “gent pobra” signifiquen, respectivament, “gent independent” i “gent dependent” (d’uns altres). Aquesta distinció és normativament més rellevant per calibrar l’abast de la llibertat que les distincions que emanen de l’ús de criteris basats en els nivells d’ingressos, com el 50% o 60% de la renda per càpita, que són els criteris actuals per definir els pobres. En les societats contemporànies, els rics tenen un conjunt de recursos materials que els garanteix l’existència, mentre que els pobres

sovint s'han de vendre, cinc dies a la setmana o més, als propietaris d'aquests recursos materials per tal de subsistir, i així es converteixen en treballadors assalariats.

En les societats capitalistes d'avui dia, aquells individus o grups d'individus que posseeixen grans sumes de recursos materials –especialment les empreses transnacionals– tenen la capacitat d'interferir arbitràriament en el conjunt d'oportunitats de milions de persones: tenen la capacitat de modelar l'estructura dels mercats i de condicionar la naturalesa d'economies senceres; tenen la capacitat d'imposar, en el si de les unitats productives i en molts parlaments, les condicions de treball dels qui en depenen per viure; tenen la capacitat de desposseir milions de persones pobres –dependents– dels mitjans necessaris per mantenir, tant a països pobres com a països rics, formes tradicionals o alternatives de gestionar l'àmbit productiu; tenen, finalment, la capacitat de condicionar l'agenda i les decisions polítiques. Tal com el 32è president dels EUA, Franklin Delano Roosevelt, va posar de manifest en el seu “Discurs sobre l'Estat de la Unió” de 1935:

“Cal desfer-se d'aquesta concepció de l'adquisició de la riquesa que, a través de

l'obtenció de beneficis excessius, genera un desproporcionat poder privat que habilita uns quants per interferir en els assumptes privats i, per a desgràcia nostra, també en els assumptes públics.”⁴

Per això és molt important entendre que la renda bàsica pot ser una part integrant d'un paquet de mesures destinat a garantir l'existència material de totes les persones i la possibilitat que aquestes posin en pràctica els seus plans de vida propis. Molt resumidament, la concepció republicana de la llibertat suposa que:

10

1) Ser lliure significa no dependre d'un altre particular per viure, no ser arbitràriament interferit per aquest altre particular; qui depèn d'un altre per viure no és lliure. Qui no té assegurat el “dret a l'existència”, segons l'afortunada expressió de Robespierre, per no tenir propietat, no és subjecte de dret propi –*sui iuris*–, viu a mercè dels altres i no és capaç de conrear –i encara menys exercir– la virtut ciutadana, i això és així perquè aquesta dependència respecte a un altre particular el converteix en un subjecte de dret aliè: un *alieni iuris*, un “alienat”.

2) La llibertat republicana pot arribar a molts (democràcia plebea, com defensen els republicans democràtics) o pocs (oligarquia plutocràtica, com van defensar els republicans oligàrquics), però sempre es funda en la propietat i en la independència material que se'n deriva. I aquesta llibertat no es podria mantenir si la propietat estigués distribuïda d'una manera tan desigual i polaritzada que uns pocs particulars poguessin desafiar la república i lluitar amb èxit contra la ciutadania per imposar la seva concepció del bé públic. Quan la propietat està molt desigualment repartida, hi ha poc espai, si n'hi ha, per a la llibertat de la resta, dels qui n'estan privats.⁵

La independència, l'existència material, la base autònoma (són expressions aquí perfectament permutables) que confereix la propietat és condició indispensable per a l'exercici de la llibertat. D'aquí la idea suggerida per part dels defensors republicans de la renda bàsica: "universalitzar la propietat". Universalitzar la propietat s'ha d'entendre de manera metafòrica. Universalitzar la propietat ha de ser entès aquí de manera equivalent a garantir a tots l'existència material.⁶

La instauració d'una renda bàsica suposaria una independència socioeconòmica, una base autònoma d'existència molt més gran que l'actual per a bona part de la ciutadania, sobretot per als sectors de la ciutadania més vulnerables i més dominats en les societats actuals (bona part dels treballadors assalariats, pobres en general, aturats, dones, etc.). En definitiva, la introducció d'una renda bàsica faria que la llibertat republicana, per a alguns grups de vulnerabilitat, veiés eixamplades les seves possibilitats. Vegem això més de prop. Per grup de vulnerabilitat s'entén aquí aquell conjunt de persones que tenen en comú el fet de ser susceptibles d'interferència arbitrària per part d'altres conjunts de persones o d'alguna persona en particular.

Contestades breument les dues primeres preguntes formulades al començament, abordem la tercera: quina relació tenen el republicanisme i la proposta de la renda bàsica amb Aristòtil?

No és estrany que un dels grans historiadors del món clàssic, G.E.M. de Ste. Croix (1910-2000), assegurés que Aristòtil va ser el gran sociòleg de la política grega⁷. Vegem la concepció aristotèlica de la llibertat republicana, tot i que m'hagi d'aturar

breument en un panorama general de la societat que critica Aristòtil.

Aristòtil viu l'últim període de la gran democràcia atenesa. Aquesta es va estendre entre el 507 i el 322-321 a.n.e., que coincideix gairebé exactament amb la mort d'Aristòtil. Aquest llarguíssim període de 185 anys només va patir un parell d'intents de restauració oligàrquica: els anys 411 i 404-403.

Una de les transformacions més importants que hi va haver a Atenes fins a la fi de la democràcia el 322-321 van ser les anomenades "reformes d'Efialtes", que es van introduir l'any 462-461.

Aquestes reformes consistien en la introducció del pagament per la realització de les tasques polítiques. Primer, per formar part dels jurats en els tribunals de justícia i del consell (la *boulé*), que preparava els assumptes de l'assemblea, després (ja el 403) pel sol fet d'assistir a la mateixa assemblea. Les pagues no eren altes (eren inferiors al salari d'un artesà), però van permetre que els ciutadans més pobres poguessin tenir un paper efectiu en la vida política de la ciutat, sempre que així ho desitgessin (Rosenberg, 1921). Aquestes reformes d'Efialtes van comportar "la invasió de la vida política per part del *dêmos* pobre. Atenes va ser una república governada ininterrompudament pel partit democràtic dels pobres".⁸

Aquest és el període, l'últim de la democràcia atenesa, que Aristòtil viurà. El gran filòsof és un gran crític, certament equànime, de la democràcia atenesa. No es poden entendre les seves obres polítiques (especialment, *La Política*) si no és des d'aquest prisma. Encara que Aristòtil sovint mostra la seva preocupació (injustificada, atesa la magnanimitat de la democràcia en aquest punt) pel perill dels "excessos" de la democràcia "extrema", assenyaladament la possible expropiació de les riqueses dels grans propietaris, la democràcia va ser molt indulgent amb els rics. En temps de guerra, sí que és veritat, havien de pagar *l'eisphora*, una contribució a les disputes bèl·liques de la república. *L'eisphora*, en tot cas, quedava lluny de quelcom semblant a una expropiació.

Aristòtil considerava, com d'altra banda era habitual entre els grecs, que la situació econòmica d'un home era el factor decisiu que guiava la seva activitat política. No argumenta a favor d'això de manera directa perquè ho dona per descomptat, ja que es tractava d'una cosa universalment acceptada en el seu món.

A més de rics i pobres, Aristòtil cita en alguns passatges de la seva obra els *hoy mesoi*, que eren

els rics de riquesa moderada. Tanmateix, Aristòtil recorre normalment a un model dicotòmic: rics i pobres. O més detalladament: els propietaris i els que no tenen res o gairebé res (*hoy aporoi*). Per Aristòtil, com ja s'ha apuntat, el comportament polític d'una persona depèn normalment de la seva situació econòmica. Una cosa, cal dir de passada, que compartiran al llarg dels segles moltsíssims autors.⁹

També segons Aristòtil, no hi ha dubte que la classe que aconsegueixi el poder, tant si és la dels rics com la dels pobres, governarà en profit propi: “La tirania és, efectivament, una monarquia orientada cap a l'interès del monarca, l'oligarquia busca el dels rics, i la democràcia l'interès dels pobres” (*Pol.*, 1279b 5). Aristòtil diu que els que tenen més riquesa tendiran a considerar-se a si mateixos superiors als altres (*Pol.*, 1301 31-33) i tothom que tingui grans possessions pensarà que és veritablement injust que homes mancats de tota propietat es puguin posar políticament en peu d'igualtat amb ells (*Pol.*, 1316b 1-3).

La importància que Aristòtil dóna a la dicotomia ric-pobre és gran. Els rics i els pobres són les parts principals de la ciutat. Diu: “És impossible

que els mateixos ciutadans siguin alhora pobres i rics. Per això aquestes semblen constituir principalment les parts de la ciutat: els rics i els pobres. A més, com que generalment els rics són pocs i els pobres molts, aquestes parts de la ciutat apareixen com a contràries, de manera que la preponderància d'una o de l'altra constitueix els règims, i aquests semblen ser dos: democràcia i oligarquia” (*Pol.*, 1291b 8-13).

16

Què entén Aristòtil per rics i pobres, aquestes “parts principals de la ciutat”? Aristòtil distingia entre els pobres lliures i els esclaus. Els esclaus són per Aristòtil poc més que instruments que parlen, de manera que queden completament apartats de la societat civil. Dins el conjunt dels pobres lliures, Aristòtil, com els seus contemporanis, engloba aquelles persones (camperols paupèrrims amb una finca amb prou feines suficient per mantenir tota la família, jornalers, paletes, pintors, escultors, picapedrers, fonedors, tintorers, orfebres, decoradors, gravadors, carreters, postillons, corders, adobers, constructors de carreteres...) que no tenen cap propietat. Aquests pobres vivien del seu treball i, per poder-lo exercir, depenien del fet que uns altres, els propietaris, els donessin feina.

Els rics eren els propietaris, els que tenien l'existència material garantida, precisament, gràcies a aquesta propietat. La propietat més important durant l'antiguitat, com ho va ser molts segles, era la de la terra. La classe dels propietaris estava formada per aquells que descarregaven sobre uns altres el subministrament “de les necessitats (i els luxes) de la bona vida”, en paraules del ja esmentat Ste. Croix. La relació entre ciutadans no propietaris i propietaris era de 4 a 3. En l'època de la qual ens ocupem, Atenes comptava amb prop de 35.000 ciutadans adults homes. D'ells, 20.000 eren no propietaris i 15.000 eren propietaris.

També eren considerats no propietaris els nivells més baixos de la burgesia: artesans pobres que es guanyaven la vida sense aprenents. El punt crucial aquí no és tant la quantitat de riquesa sinó la possibilitat material de no dependre d'un altre per viure. Els rics –alguns, és clar, amb uns nivells de riquesa molt més grans que d'altres– tenien l'existència material garantida.

El govern dels rics és l'oligarquia i el govern dels pobres és la democràcia. “El que constitueix la diferència entre la democràcia i l'oligarquia és la pobresa i la riquesa i, necessàriament, quan el poder s'exerceix en virtut de la riquesa, ja siguin pocs o molts, es tracta d'una oligarquia; quan

manen els pobres, d'una democràcia" (*Pol.*, 1279b 39 - 1280 1-3). Així doncs, no es tracta simplement de la majoria, sinó del caràcter de classe (la distinció entre rics i pobres, propietaris i no propietaris lliures) allò que fa que un règim sigui oligàrquic o democràtic.

18

Aristòtil no simpatitza amb la democràcia atenesa, cosa prou sabuda. Per ell, el pobre lliure (el *phaulós*) no té l'existència material garantida ja que manca de propietat. Per això mateix no pot ser lliure, ja que en no tenir aquesta existència material garantida o aquesta "base material per a la seva existència social autònoma"¹⁰ depèn d'un altre per viure. Aristòtil considera que no té sentit donar plens drets polítics als qui no són, per les seves condicions d'existència material, lliures. Observeu que els demòcrates atenesos no van negar (com tampoc no ho faran els republicans democràtics segles després) la base valorativa aristotèlica, sinó que, precisament per demòcrates, van voler estendre-la ("universalitzar") al conjunt de la població. Per això van considerar que la participació política dels pobres lliures quedava possibilitada amb el *misthón*, és a dir, la remuneració que les reformes d'Efialtes van crear per permetre l'exercici de càrrecs públics per part dels

pobres lliures, que difícilment haurien pogut acceptar aquests càrrecs sense aquesta remuneració pública. D'aquí també l'oposició d'Aristòtil a aquest *misthón* i la seva contraproposta de penalitzar amb multes econòmiques els rics que no assistissin a les assemblees públiques. Aristòtil capta perfectament el paper del *misthón* com a substitut de la propietat, com a element que possibilita l'existència material dels pobres.

La qüestió que cal retenir per respondre a la tercera pregunta formulada és aquesta: per Aristòtil, qui no té l'existència material garantida no és lliure, ja que pel fet de no tenir depèn necessàriament d'un altre per viure.

¹ Per a un desenvolupament més detallat DOMÈNECH, Antoni i RAVENTÓS, Daniel (2008): “Propiedad y libertad republicana: una aproximación institucional a la RB”, *Sin Permiso*, 4, p. 193-199. La versió anglesa lleugerament modificada va ser publicada per la *Basic Income Studies* i es pot trobar a <http://www.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1090&context=bis> de la pàgina www.bepress.com/bis/. Consultada el 15/9/2010. També: RAVENTÓS, Daniel (2007): *Las condiciones materiales de la libertad*, Barcelona: El Viejo Topo.

² Especialment, a l'obra de PETTIT, Philip (1997): *Republicanism*, Oxford: Oxford University Press. Però també en els treballs de Quentin Skinner i de J.G.A. Pocock.

³ Per a un desenvolupament més detallat DOMÈNECH, Antoni i RAVENTÓS, Daniel (2008): “Propiedad y libertad republicana: una aproximación institucional a la RB”, *op. cit.*, p. 195

⁴ ROOSEVELT, Franklin Delano (1999) [1935]: *State of the Union 1933-1945*, Groningen: University of Groningen (Department of Alfa-informatica).

⁵ Vegeu BERTOMEU, María Julia (2005): “Republicanism y propiedad”, *El Viejo Topo*, 207; DOMÈNECH, Antoni (2004): *El eclipse de la fraternidad*, Barcelona: Crítica.

⁶ CASASSAS, David i RAVENTÓS, Daniel (2007): “Propiedad y libertad republicana: la RB como derecho de existencia para el mundo contemporáneo”, *Sin Permiso*, 2, p. 35-69.

7 “Lluny de ser una aberració anacrònica, limitada a Marx i els seus sequaços, el concepte de classe econòmica com a factor bàsic de la diferenciació de la societat grega i la definició de les seves divisions polítiques resulta que es correspon de manera sorprenent amb els punts de vista dels mateixos grecs, i Aristòtil, el gran expert en sociologia i política de la ciutat grega, treballa sempre sobre la base d’una anàlisi de classe, donant per descomptat que els homes actuaran en política, igual que en qualsevol altre terreny, abans que res segons la seva situació econòmica”. STE. CROIX, G.E.M. (1981): *The Class Struggle in the Ancient Greek World from the Archaic Age to the Arab Conquests*, Londres: Duckworth.

8 DOMÈNECH, Antoni (2004): *El eclipse de la fraternidad*, op. cit. p. 51.

9 El 1852, Marx escriu a Joseph Weydemeyer que “no és meu el mèrit d’haver descobert l’existència de les classes en la societat moderna ni la lluita entre elles.”

10 BERTOMEU, María Julia i DOMÈNECH, Antoni (2006): “El republicanismo y la crisis del rawlsismo metodológico (Nota sobre método y substancia normativa en el debate republicano)”, *Isegoría*, 33, p. 51-75. sobre método y substancia normativa en el debate republicano)», en *Isegoría*, 33, pp. 51-75.

Consell Social

- Comissions Obreres - CCOO
- Unió General de Treballadors - UGT

- Fundació Josep Irla
- Fundació l'Alternativa
- Fundació Nous Horitzons
- Fundació Rafael Campalans
- Fundació Cipriano Garcia
- Fundació Josep Comaposada
- Fundació Catalunya Segle XXI
- Fundació Pere Ardiaca
- Fundació Ferrer i Guàrdia
- Fundació La Fàbrica
- Fundació Terra
- Ateneus Laics
- Cooperació
- Entorn SCCL
- Escola Lliure El Sol
- Món-3
- SOS Racisme

- Acció Escolta de Catalunya
- Acció Jove - Joves de CCOO
- Associació Catalana per la Pau
- Associació de Joves Estudiants de Catalunya - AJEC
- Associació d'Estudiants Progressistes - AEP
- Avalot
- Casals de Joves de Catalunya
- Col·lectius de Joves Comunistes - CJC-Joventut Comunista
- ESPLAC - Esplais Catalans
- Estudiants en Acció
- Joventut Socialista de Catalunya
- Joves d'Esquerra Verda - JEV

- Associació Catalana d'Investigacions Marxistes
- Càtedra UNESCO de Sostenibilitat de la UPC
- Coordinadora per a la Memòria Històrica i Democràtica de Catalunya
- Sin Permiso
- Suburbe-Associació Cultural Estenent el Desastre
- DeBarris sccl

Ponències 2010

Les solucions passen per l'esquerra

Amb la col·laboració de

